

ESKİ UYGURCA *Buddhāvataṃsaka-sūtra* TEFSİRİNE İLİŞKİN BELGELER (32, 33, 34 ve 49. YAPRAKLAR)

Öz: Eski Uygur tercüme edebiyatını Budizm'e, Manihaizm'e ve Nasturi Hristiyanlık'a ilişkin dinî eserler oluşturur. Bu dinî eserler arasında en büyük pay ise Budizm'e aittir. Budizm'in birçok ekolüne ilişkin eser Eski Uygurcaya tercüme edilmiştir. Bu eserlerden biri de Huayan ekolünün temel yazınsal kaynağını da oluşturan *Buddhāvataṃsaka-sūtra*'dır. Huayan ekolü Çin'de Sui (581-618) ve Tang hanedanlığı (618-907) dönemlerinde önemli bir gelişme kaydetmiş olan ve Hint Budizmi'nde bir eş değeri bulunmayan bir ekoldür. Bu ekol sadece Çin sınırlarında kalmamış Kore ve Japonya'ya doğru genişlemiştir. Huayan ekolü Korecede Hwaōm ve Japoncada Keron adıyla bilinmektedir. Bu çalışma Eski Uygurca *Buddhāvataṃsaka-sūtra* tefsirine ilişkin dört fragmanın neşri hakkındadır. Bu fragmanlar Berlin Brandenburg Bilimler Akademisi Turfan Koleksiyonunda sırasıyla U 1308 ([T I] 3), U 1372 ([T I] 4), Mainz 821-1 (a fragmanı) (T I D) ve U 1381 ([T I L] 11) envanter numaralarıyla korunmaktadır. Eski Uygurca *Buddhāvataṃsaka-sūtra* tefsiri, Budizm'in Faxiang ekolüne ait metinlerin yer aldığı bir derleme eserin 20. bölümünü teşkil eder ve bu çalışmada neşredilen fragmanlar ise aynı bölümün 32, 33, 34 ve 49. yapraklarını oluşturmaktadır. Bu çalışmada öncelikle Huayan ekolünün Çin dışındaki görünümüne ilişkin kısa bir giriş yer verilecek, ardından Eski Uygurca fragmanların yazı çevirimleri, harf çevirimleri, Türkçeye aktarmaları, metne ilişkin notlar ve dizin ile sözlüğü sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Budizm, *Buddhāvataṃsaka-sūtra*, Huayan ekolü, Eski Uygurca, Metin Neşri.

Old Uyghur Documents of a Commentary of *Buddhāvataṃsaka-sūtra* (Leaves 32, 33, 34 and 49)

Abstract: Old Uyghur literature is comprised of religious works on Buddhism, Manichaeism and Nestorianism. Buddhism consists in the biggest part among these religious works. The works on many schools of Buddhism have been translated into Old Uyghur. One of them is *Buddhāvataṃsaka-sūtra*, which is the main literary source of Huayan school. Huayan is a school that made significant progress in the Sui (581-618) and Tang Dynasty (618-907) periods in China and has no equivalence in Indian Buddhism. This school not only stayed within the borders of China but also expanded towards Korea and Japan. Huayan school is known as Hwaōm in Korean and Keron in Japanese. This paper is about the edition of the four fragments from *Buddhāvataṃsaka-sūtra*'s commentary in Old Uyghur. These fragments are protected at the Turfan Collection in Berlin Brandenburg Sciences and Humanities, with the archive numbers U 1308 ([T I] 3), U 1372 ([T I] 4), Mainz 821-1 (fragment a) (T I D) and U 1381 ([T I L] 11). *Buddhāvataṃsaka-sūtra*'s commentary in Old Uyghur constitutes the 20th chapter of a compilation of the texts belonging to the Faxiang school of Buddhism, and the fragments edited in this paper constitute the 32nd, 33rd, 34th and 49th sheets of the same chapter. In this study, a short introduction to the perception of Huayan school outside China will be given first, then the transcription and transliteration of aforementioned Old Uyghur fragments, translations into Turkish, notes related to the text and glossary with an analytical index will be presented.

Keywords: Buddhism, *Buddhāvataṃsaka-sūtra*, Huayan school, Old Uyghur, Text Edition

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
48. SAYI / VOLUME
2020-GÜZ / AUTUMN

Sorumlu Yazarlar Corresponding Authors

1) Dr. Öğr. Üyesi
Uğur UZUNKAYA

Erzurum Teknik Üni.
Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

uguruzunkaya1@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4534-9305

2) Arş. Gör. Tümer KARAAYAK

Bilecik Şeyh Edebali Üni.
Fen-Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

tumerkaraayak@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2322-9663

Gönderim Tarihi

Received
20.04.2020

Kabul Tarihi

Accepted
16.10.2020

Atf

Citation
UZUNKAYA, Uğur – KARAAYAK, Tümer (2020), "Eski Uygurca *Buddhāvataṃsaka-sūtra* Tefsirine İlişkin Belgeler (32, 33, 34 ve 49. Yapraklar)" *Türk Lük Bilimi Araştırmaları*, (48), 23-37.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş: Huayan (華嚴) Ekolünün Çin Dışındaki Görünümüne Kısa Bakış

Buddhāvataṃsaka-sūtra'nın merkezi yazınsal kaynağını oluşturduğu Çin'de Sui (隋) (581-618) ve Tang (唐) hanedanlığı (618-907) dönemlerinde Daoizm ve Konfüçyüsçülük yanında önemli bir gelişme kaydeden ve Hint Budizmi'nde bir eş değeri bulunmayan Huayan (華嚴) ekolü sadece Çin ile sınırlı kalmamış Kore ve Japonya'da da kendine yer edinmiştir.¹ Çince 華嚴 <huayan> karakterlerinin Korecede Hwaōm ve Japoncada Kegon okunmasıyla farklı şekilde adlandırılan ekol, Çin'deki gelişimini Çin dışında da devam ettirmiştir. Çin Huayan ekolünün en önemli temsilcilerini “beş patrik” oluşturmaktadır. Bunlar sırasıyla Dushun (杜順) (557-640), Zhiyan (智儼) (602-668), Fazang (法藏) (643-712), Chengguan (澄觀) (738-839) ve Zongmi'dir (宗密) (krş. Cook, 1977: 24; Poceski, 2004: 342-343; Aramaki, 2007: 186; Copp, 2012: 87-88 ve Hamar, 2014: 145). Kore Huayan ekolünün, bir diğer adıyla Hwaōm ekolünün temsilcileri arasında ise Ūisang (義湘 *Yixiang*) (625-702), Wōnhyo (元曉 *Yuanxiao*) (617-686) ve Kyunyō (均如 *Junru*) (923-973) bulunmaktadır. Huayan ekolünün, Japonca Kegon'un temsilcileri arasında ise Japon Kamakura (鎌倉時代 *Kamakura jidai*) (1185-1333) döneminden Myōe (明恵 *Minghui*) (1173-1232) ve Gyōnen (1240-1321) sayılabilir (krş. Ishii, 2007: 327; Hamar, 2014: 147).

Budizm'in Kore'ye girişi birçok kaynakta dördüncü yüzyılla tarihlenir. Çin'e giderek Huayan ekolünün ikinci patriği Zhiyan'ın (智儼) yanında öğrenim gören ve bu ekolü yedinci yüzyılın ikinci yarısında Kore yarımadasına taşıyan keşiş Ūisang (義湘 *Yixiang*), Kore Huayan ekolünün yani Hwaōm ekolünün kurucusu ve ilk patriği sayılır (krş. Choe, 2007: 68; Vermeersch, 2014: 70; Odin, 1982: XIII; Hamar, 2014: 146). Ekolün Kore'deki bir diğer temsilcisi ise Wōnhyo'dur (元曉 *Yuanxiao*). Wōnhyo, “Hwaōm ekolüne resmi olarak katılmamış olsa da bu ekolün fikirlerinden güçlü bir şekilde etkilenmiştir” (Hamar, 2014: 146). Kore'de Budizm, “hükümeti örgütlemek için faydalı bir ideoloji olduğu düşünülen Konfüçyüsçülük, Şamanizm ve diğer inanışların yaygın olarak uygulanmasına rağmen, o dönemde statü ve kökene bakmaksızın herkes tarafından paylaşılan tek dünya görüşü ve değer sistemini sağlamıştır” (Vermeersch, 2014: 63). Budizm'in Kore'deki gelişimini sekteye uğratan dönem Budizm karşıtı yöneticilere sahip olan Chosōn hanedanlığına (1392-1910) denk gelmektedir. Nitekim “yeni hanedanlığın ardındaki öncü güç olan Neo-Konfüçyüsçü âlimler, Budizm'i bir önceki hanedanın bütün sosyal ve siyasal sorunlarının ana nedeni olarak gördüler ve dini bir kez ve bütünüyle ortadan kaldırmayı planladılar” (Vermeersch, 2014: 63). Bugün münferit bir

¹ *Buddhāvataṃsaka-sūtra*'nın İngilizceye tercümesi için bk. Cleary 1993.

ekol olmasa da Hwaõm ekolü Kore Budizmi'nin ve tarihinin önemli bir parçası olarak görülmektedir.

Budizm'in Japonya'daki inkişafı altıncı yüzyılın ortalarıyla başlatılır (krş. Green-Mun, 2018: 53). Keron ekolü, Çin'deki Huayan ekolünün üçüncü patriği olan Fazang (法藏) (643-712) yanında öğrenim gören Koreli bir keşiş olan Simsang (審祥 *Shenxiang*) (ö. 742) vasıtasıyla Japonya'ya getirilmiştir ve Simsang 740 tarihinde İmparator Shōmu'ya (聖武) *Buddhāvataṃsaka-sūtra*'yı anlatmıştır (krş. Hamar, 2014: 146-147; ayrıca bk. Green-Mun, 2018: 129). Tōdaiji tapınağının bir ana merkez olarak kabul edildiği Keron ekolü, Nara dönemi (710-784) Japonyasının ve Japon Budizmi'nin en önemli felsefi ekolüdür (krş. Green-Mun, 2018: 135; Hamar, 2014: 147); ancak temelde Nara dönemi Budizm'i "temelde altı ekolün kuruluşu olarak değerlendirilir, bunlar Sanron, Hossō, Keron, Ritsu, Kusha ve Jōjitsu'dur" (Blair, 2014: 90). Daha önce de zikredildiği üzere Keron ekolünün iki önemli temsilcisini Kamakura (鎌倉時代 *Kamakura jiadı*) (1185-1333) döneminden Myōe (明恵 *Minghui*) (1173-1232) ve Gyōnen (1240-1321) oluşturur.

Çalışmanın İçeriği ve İzlenen Usul

Bu yazıda Orta Asya Türk Budizmine kaynaklık edecek önemde olan daha önce yayımlanmamış Eski Uygurca *Buddhāvataṃsaka-sūtra* tefsirine ait metin parçalarının neşri amaçlanmıştır. Bu metin parçaları Berlin Brandenburg Bilimler Akademisi Turfan Koleksiyonu'nda sırasıyla U 1308 ([T I] 3), U 1372 ([T I] 4), Mainz 821-1 (a fragmanı) (T I D) ve U 1381 ([T I L] 11) envanter numaralarıyla korunmaktadır. Bunlar Budizm'in Yogācāra ekolünün Çin'de ortaya çıkan bir ekolü olan Faxiang ekolüne ait metin parçalarının yer aldığı "en az otuz bölümden oluşan" (Özertural, 2012: 14) bir derleme eserin 20. bölümünün 32, 33, 34 ve 49. sayfalarını oluşturmaktadır. Bu derleme eserin 20. bölümü K. Kitsudō tarafından 2009 tarihli ve "A preliminary report on the study of the so-called Uigur Lehrtext: Chapter 20 and 21" başlıklı henüz yayımlanmamış yazısında belirlenmiştir. K. Kitsudō, "20. bölümde 'donanım safhası'nın (Skt. *sambhāra-avasthā*) açıklandığını, bu bölümün de sıklıkla atıf yapılan *Buddhāvataṃsaka-sūtra*'ya yazılmış bir tefsirden tercüme edildiğini" belirtir (Özertural, 2012: 14). 20. bölümün 32. sayfasını oluşturan U 1308'in ([T I] 3) ön sayfasında 7, arka sayfasında da 7 olmak üzere toplam 14 satır bulunmaktadır.² Bu fragmanda *y(e)g(i)rminç ülüş iki kırk p(a)t(ar)* '20. bölüm, 32. sayfa' numaralandırması vardır. Fragmanın her iki tarafı da son iki satırdan hasarlıdır. 20. bölümün 33. sayfasını oluşturan U 1372'nin ([T I] 4) ön ve arka sayfasında 7 satırdan toplam 14 bulunmaktadır; ancak fragmanın ön yüzündeki son üç satır hasar görmüştür.³ Fragmanın arka yüzünün son satırında sadece birkaç harf tespit edilebilmiştir. Bu fragmanda *y(e)g(i)rminç ülüş üç kırk* '20. bölüm, 33. (sayfa)' numaralandırması mevcuttur. 20. bölümün 34.

² Bu fragman hakkında geniş bilgi için bk. Özertural, 2012: 212-213, katalog nu. 255.

³ Bu fragman hakkında geniş bilgi için bk. Özertural, 2012: 213, katalog nu. 256.

yaprağını oluşturan Mainz 821-1 (a fragmanı) (T I D) ön ve arka sayfalarında 9 satırdan toplam 18 satıra sahiptir.⁴ Fragmanın ön yüzündeki son üç satır ve arka yüzündeki son dört satır ciddi hasarlıdır. Fragman *y(e)g(i)rm[i]nç ülüş tört kırk p(a)tar* ‘20. bölüm, 34. yaprak’ numaralandırmasına sahiptir. 20. bölümün 49. yaprağını oluşturan U 1381’in ([T I L] 11) ön ve arka sayfalarında 6 satırdan toplam 12 satır vardır.⁵ Fragmanın ön yüzü satır sonundan ve arka yüzü ise satır başından hasarlıdır. Fragmanda *[y(e)g(i)rm[i]nç] ülüş tokuz älig p(a)t(a)r* ‘[20.] bölüm, 49. yaprak’ numaralandırması vardır.

Bu çalışma yukarıda kısaca tanıtılan fragmanların yazı çevirimlerini ve harf çevirilerini, Türkiye Türkçesine aktarmalarını, metne ilişkin açıklamalarını ve dizin-sözlüğünü içermektedir. Fragmanların yazı çevirimi ve harf çevirimi bölümünde *Uigurisches Wörterbuch*’da belirlenen yazı çevirimi ve harf çevirimi yöntemi izlenmiştir (Röhrborn, 1977-1998: 9-10 ve 13-14; Röhrborn, 2010: XXXIII-XXXV).⁶ Eski Uygurca metnin Türkiye Türkçesine aktarmasında metnin orijinaline sadık kalınmıştır. Bu Eski Uygurca *Buddhāvataṃsaka-sūtra* metninin Çince eş değeri tarafımızca tespit edilememiştir; çünkü bu metnin hem Çinceye hem de başka dillere birçok tercümesi bulunmaktadır. Dolayısıyla, *Buddhāvataṃsaka-sūtra* metninde durum böyle iken, *Buddhāvataṃsaka-sūtra* tefsirinde hangi Çince metnin esas alındığını belirlemek sonraki çalışmaların konusunu oluşturacaktır. Bu nedenle açıklamalar kısmında metinden yansıyan Budist kavramlar ağırlıklı olmak üzere Türk dilini de ilgilendiren hususlara değinilmiştir. Çalışmanın dizin kısmı analitik bağlamı olarak hazırlanmıştır ve metinde bütünlüklü olarak mevcut olan bütün sözcükler dizine alınmıştır. Bu çalışmayı yine 20. bölüme ait olan diğer yaprakların yayımı takip edecektir.

Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirimi

U 1308 ([T I] 3)

20. bölüm 32. yaprak

ön

(01)	1	sävitmiş ol ,, burhan kutılıg könjül üzä
s'vytmyş 'wl ,, pwrq'n qwty lyq kwnkwl 'wyz '
(02)	2	asilmiş ol ,, inçip yänä alku barça beş
''sylimş 'wl ,, 'ynçyp y'n' ''lqw p'rç' pyş
(03)	3	ažun tnl(ı)g ogl[a]nın erinçkädäçi ädgü
''ž wn tynlq 'wqlnyn 'yrynçk'd'çy 'dkw w
(04)	4	yıltız[lar] ol ,, alku barça tükäl bilgä
yylytz /// 'wl ,, ''lqw p'rç' twyk'l pylk'

⁴ Bu fragman hakkında geniş bilgi için bk. Özertural, 2012: 214, katalog nu. 257.

⁵ Bu fragman hakkında geniş bilgi için bk. Özertural, 2012: 214-215, katalog nu. 258.

⁶ Bu yazı çevirimi usulü <č> yerine <ç> ve <š> yerine de <ş> kullanılması dışında tamamıyla takip edilmiştir.

- (05) 5 bilig [yıl]tızlar ol ,, alku
pylyk //tyz l'r 'wl ,, ''lqw
(06) 6 bütür-
... .. pwytwr
(07) 7 wyz aginur
... .. wyz ''qynwr

arka

- y(e)g(i)rminç ülüş iki kırk p(a)t(a)r ,,
ykrmyñç 'wylwş 'yky qyrq ptr ,,
(08) 1 bolmazun ,, k(a)ltı bir tınl(ı)gka nätäg munçu-
pwl'm'z wn ,, qłty pyr tynlq q' n't'k mwnçw
(09) 2 layu ülgüsüz sansız äd tavarlar buşı⁷ bergäli
l'yw 'wylkwszw s'nsyz 'd t'v'r l'r pwşy pyrkl'y
(10) 3 usarm(ä)n ,, ançulayu ok imrärigmä
'ws'r mn ,, ''nçwl'yw 'wq' ymr'rykm'
(11) 4 kamağ tınl(ı)glarka ymä anı tög ök
q'm'q tynlq l'r q' ym' ''ny t'k 'wk
(12) 5 ülgüsüz sansız [äd tavarlar buşı] bergäli
'wylkwszw s'nsyz // //// // //// pyrkl'y
(13) 6 udaçı *bolm*... ..
'wd'çy pwl'm... ..
(14) 7
t'/.

U 1372 ([T I] 4)

20. bölüm 33. yaprak

ön

- (15) 1 süzök köjülün buyan ävirärlär ,, muntag
swyz wk kwnkwłwn pwy'n 'vyr'r l'r ,, mwnt'q
(16) 2 buyan ävirtükdä ,, ötrü ol bodis(a)t(a)v on
pwy'n 'vyrtwkd' ,, 'wytrw 'wl pdwystv 'wn
(17) 3 törlüg ädgükä täger ,, äñilki ş(i)mnu
twyrlwk 'dkw k' t'kyr ,, ''nk'ylyky şmnw
(18) 4 yagı ikinti amranmak
y'qy //yq 'wt/... .. 'ykynty 'mr'nm'q
(19) 5 üdrülmäklig
'yr y'wydrwłm'k lyk
(20) 6 iki ärmäz
... .. 'yky 'rm'z
(21) 7

⁷ Sözcük satırın üstüne yazılmıştır.

... .. k'l

arka

- y(e)g(i)rminç ülüş üç kırk
 ykrmync' wylwş' wyç qyrq
 (22) 1 lıg kılurlar ,, yazmak yañılmaktın
 lyq çylwr l'r ,, y'z m'q y'nkylm'q tyn
 (23) 2 öñi üdrülüp bir uçlug köñülin bodi-
 'wynky 'wydrwlwp pyr 'wçlwq kwnkwlyn pwdy
 (24) 3 s(a)t(a)vlar yorigınta katıglanurlar ,, k(ä)ntü
 stv l'r ywryqynt' q'tyql'nwr l'r ,, kntw
 (25) 4 iş küdüglär
 'yş kwydwk l'r ...ldyn t///ylm'dyn
 (26) 5 üdün üdün
 'wydwn 'wydwn
 (27) 6 tavratur[la]r
 t'vr'nwr //r
 (28) 7
 'yş

Mainz 821-1 (a fragmanı) (T I D)

20. bölüm 34. yaprak

ön

- (29) 1 ... nomlarıg yokınça bilgükä tözi
 ... lwk nwml'ryq ywqyng' pylkw k' twyz y
 (30) 2 ... ,, k(a)ltı nätäg ärdö[k]täg kertü töz
 ... ,, qlty n't'k 'rdw//t'k kyrtw twyz
 (31) 3 b(ä)lgüsi ... ärsär ,,
 .../// ...nynk plkwsy /...r 'rs'r ,,
 (32) 4 mäniñ buyanlarım b(ä)lgü
 m'nynk pwy'n l'rym plkw
 (33) 5 b(ä)lgüsi bolzun
 /k plkwsy pwlz wn
 (34) 6 tözkä tägdük-
 w twyz k' t'kdwk
 (35) 7 törö
 / twyrw
 (36) 8 miñ
 mynk
 (37) 9 ka
 //q'

arka

- y(e)g(i)rm[i]nç ülüş tört kırk p(a)tar
 ykrm/nç 'wylwş twyrt qyryq pd'r
 (38) 1 ... nizvanılıg kirlärin tarkarıp ket[äri]p
 nynk nyz v'ny lyq kyr l'ryn t'rq'ryp kyd///p
 (39) 2 kirsiz arıg [bi]lgä biliglär öz
 kyrsyz ''ryq //lk' pylyk l'r 'wyz
 (40) 3 tükäl kıl[ta]çı bolzun
 twyk'l qyl//çy pwlz wn ty... ..
 (41) 4 yañın ärdöktäg kert[ü]
 y'nkyn 'rdwkt'k kyrt/
 (42) 5 ... buyan ävirür
 ...wlwp pwy'n 'vyrwr
 (43) 6 ... ötrü
 d' 'wytrw
 (44) 7
 m'k
 (45) 8
 l'r '/... ..
 (46) 9 ymä
 ym'

U 1381 ([T I L] 11)

20. bölüm 49. yaprak

ön

- (47) 1 kim bolarnıñ
 kym pwl'r nynk yylt... ..
 (48) 2 küçintä k(ä)ntüläri
 kwyçynt' kntw l'ry
 (49) 3 inçip yänä ıdok
 'ynçyp y'n' 'ydwq t/... ..
 (50) 4 nomi y(a)rılıgı ört... ..
 nwmy yrlyqy 'wyr/... ..
 (51) 5 bolğuça ärsär ,,
 pwlqwç' 'rs'r ,, 'y... ..
 (52) 6 alkgaı
 ''lqä'ly y... ..

arka

- [y(e)g(i)rminç] *ülüş* tokuz älig p(a)t(a)r
 ////// 'wylwş twqwz 'lyk ptr
 (53) 1, d(ar)manandı
kwşypy ,, drm' n'nty
 (54) 2 kälürmiş nom

- (55) 3lwqy k'lwrmys nwm
 [y]ıñakdınkı uçug
//nk'q dynqy 'wçwq
- (56) 4 han tütsüg
 / q'n twytswk
- (57) 5 kut kolup
 wp qwt qwlwp
- (58) 6 [a]ñi/kidäbärü
 ///y/kyd'p'rw

Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarması

U 1308 ([T I] 3) (ön)

(1) (kendini) sevdirmiştir. Buddhalığa sahip gönül ile (2) çoğalmıştır. Böylece yine bütün₂ beş (3) hayat şekli canlı oğlanına acıyacak iyi (4) esaslardır. Bütün₃ bilgelik (5) ... esaslardır. Bütün (6) ... tamamlama (7) ... yükselir

U 1308 ([T I] 3) (arka)

[yirminci bölüm, otuz ikinci yaprak] (1) olmasın. Şöyle ki bir canlıya nasıl bu şekilde (2) sayısız₂ mal mülk bağıışı yapabilirsem, (3) bu şekilde bütün₂ (4) canlılara da onun gibi (5) sayısız₂ mal mülk bağıışı yapabilecek (6) olma... (7) ...

U 1372 ([T I] 4) (ön)

(1) temiz gönülle sevabı tevcih ederler. Bunun gibi (2) sevap tevcih edildiğinde, sonrasında o Bodhisattva on (3) tür iyiliğe erişir. Birincisi: Şeytan (4) düşman ... İkincisi: Hırs (5) ... ayrılmalı (6) ... iki değildir (7) ...

U 1372 ([T I] 4) (arka)

[yirminci bölüm, otuz üçüncü yaprak] (1) yaparlar. Hatadan₂ (2) başka ayrılarak bir noktaya odaklanmış bilinçle (3) Bodhisattvalar seyrinde çabalarlar. Kendi (4) işler₂ ... (5) vakit ... (6) çabalarlar ... (7) ...

Mainz 821-1 (a fragmanı) (T I D) (ön)

(1) ... öğretileri boşluğunca bilmeye esası (2) ... Şöyle ki nasıl böylesi gerçek₂ (3) ... işareti ... ise (4) ... benim sevaplarım alamet (5) ... alameti olsun. (6) ... esasa ulaştık- (7) ... öğretti (8) ... bin (9) ...

Mainz 821-1 (a fragmanı) (T I D) (arka)

[yirminci bölüm, otuz dördüncü yaprak] (1) ihtiraslı kirleri ortadan kaldırıp₂ (2) saf₂ bilgelikler kendi ... (3) büsbütün yapacak olsun ... (4) tarzımı böylesi hakiki ... (5) ... sevabı tevcih ederler ... (6) ... sonra ... (7) ... (8) ... (9) dahi ...

U 1381 ([T I L] 11) (ön)

(1) öyle ki bunların ... (2) gücünde kendileri ... (3) böylece yine kutsal ... (4) öğretisi alev (?) ... (5) olma ise ... (6) yok etmek için ...

U 1381 ([T I L] 11) (arka)

(1) *Dharmānandin* ... (2) ... getirmiş öğreti (3) ... taraftaki ucu (4) ... hükümdar, tütsü (5) ... kutsallık dileyerek (6) ... en ilkinden beri

Eski Uygurca Metne İlişkin Notlar

(03-04) ädgü yıldız[lar]: Bir Budist terim olarak EUyg. *ädgü yıldızlar* ‘iyi kök, iyi esas’, Çin. 善根 *shāngēn* ve Skt. *kuśāla-mūla* (Hirakawa, 1997: 263a; JEBD 336a; Edgerton, 1953: 188b; Tokyürek, 2019: 328-329) karşılığındadır.

(07) agınur: *agın-* fiilinin ‘yükselmek’ anlamı için bk. Erdal 1991: 358; ancak yine krş. Röhrborn, 2010: 22.

(09) äd tavarlar buşı: EUyg. bu ifade Çin. 財施 *caishi* ‘maddi şeylerin bağışı’ (DDB; JEBD 1979: 334b) karşılığındadır, ayrıca krş. *äd t(a)var buşıları* Wilkens, 2007: 186₂₀₁₂.

(09) buşı: EUyg. *buşı*, Çin. 布施 *bushi* sözünün yazı çevirimidir. Çin. 布施 *bushi* ‘sadaka, bağış’ anlamlarında olup Skt. *dāna* (Hirakawa, 1997: 417a; Monier-Williams, 1899: 473c; Edgerton, 1953: 263b; Rhys Davids-Stede, 1921-25: 318) karşılığındadır.

(12) ülgüsüz sansız [äd tavarlar buşı] bergäli: Buradaki tamamlama bütünüyle 9. satıra göredir.

(15) süzök köñül+ün: EUyg. bu ifade Skt. *śraddhā* ‘imana sahip olma’ (Monier-Williams, 1899: 1095c; Edgerton, 1953: 534a) ve Çin. 信 *xìn* ‘iman’ (DDB) karşılığındadır.

(15) buyan ävir-ärlär: EUyg. *buyan ävir-* ‘sevabı döndürmek’ ifadesi Skt. *pariṇāmayati* (Edgerton, 1953: 323b) ve Çin. 迴向 *huixiang* (DDB; Hirakawa 1997: 433a) karşılığındadır, ayrıca Skt. *pariṇāmitatva* karşılığı için krş. Shōgaito, 2014: 241.

(16-17) on törlüg ädgü+kä: Bir Budist terim olarak *on törlüg ädgü*, Çin. 十善 *shishān* ‘on faziletli davranış’ ve Skt. *daśa-kuśāla*’ya denk gelir (DDB; JEBD 154b; Hirakawa, 1997: 217b).

(17) ş(i)mnu: EUyg. *ş(i)mnu*, Soğd. *šmnw*’ya ‘şeytan’ (Gharib, 1995: 375a, 9293. madde) dayanır.

(38) *tarkar- ket[är]-* ‘gidermek₂, yok etmek₂, uzaklaştırmak₂’ ikilemesi için Ölmez, 2017: 288.

(39) kirsiz arıg [bi]lgä biliglär: Bu ifade Skt. *viśuddha-vimala-prajñā* ve Çin. 淨智 *jingzhi* ‘saf biliş’ (DDB; Hirakawa, 1997: 730a) karşılığındadır.

(53) d(a)rmanandı: EUyg. *d(a)rmanandı*, Skt. *dharmanandi*’ye ve Çin. 曇摩難提 *Tanmonanti*’ye denk gelmektedir (Hirakawa, 1997: 610a). Dharmānandi, Toharlı (Çin. 兜佉勒 *Douqiale*) bir keşiş olup Budist külliyattan Āgamarlar’da ünlüdür (DDB). Bu isme HT VIII’de de rastlanır: *inçä k(a)ltı fuken atl(ı)g han üdintä drmarđi (oku: drman(a)nđi) atl(ı)g açari nom agtardı* (Röhrborn, 1996: 132₁₄₇₈₋₁₄₈₁). Röhrborn, *drman(a)nđi* için Skt. *Dharmānandin* biçimini kaynak göstererek hükümdar Fu Jian dönemindeki bir Tohar mütercim olduğunu belirtir (1996: 241, 1480. not).

Dizin ve Sözlük

A

agın- ‘yükselmek’ ... *a.-ur* 7
 alk- ‘yok etmek, ortadan kaldırmak’ *a.-galı* ... 52
 alku ‘bütün, hep’ *a. barça* ‘bütün₂, hep₂’ *a.* 2, 4, 5
 amranmak ‘hırs, tamah’ *ikinti a.* 18
 ançulayu ‘bu şekilde’ *a. ok imrärigmä* 10
 anı ‘onu’ *ymä a. täg ök* 11
 arıg ‘arı, saf’ *kirsiz a. [bi]lgä biliglär* 39
 asıl- ‘artmak, çoğalmak’ *burhan kutılıg köñül üzä a.-muş ol* 2
 ażun < Soğd. ’’ žwn, ’zw’n(h) ‘hayat şekli’ *beş a. tnl(ı)g ogl[a]nın* 3

B

barça ‘bütün’ *alku b. ‘bütün₂, hep₂’* 2, 4
 b(ä)lgü ‘alamet’ ... *b.+si bolzun* 33; ... *ärsär b.+si* 31; ... *mäniñ buyanlarım b.* 32
 ber- ‘vermek’ *buşı b.-gäli* 9, 12
 beş ‘beş’ *b. ażun tnl(ı)g ogl[a]nın* 2
 bil- ‘bilmek’ *nomlarıg yokınça b.-gükä tözin* 29
 bilgä, [bi]lgä ‘bilge’ *alku barça tükäl b. bilig* 4; *kirsiz arıg b. biliglär* 39
 bilig ‘bilgi’ *alku barça tükäl bilgä b.* 5; *kirsiz arıg [bi]lgä b.+lär* 39
 bir ‘bir’ *b. uçlug köñülün bodis(a)t(a)vlar* 23; *k(a)ltı b. tnl(ı)gka* 8
 bo ‘bu’ *b.+larıñ* 47
 bodis(a)t(a)v < Soğd. *pwōystß, pwtystß* < Skt. *bodhisattva* ‘Bodhisattva, Buddha adayı’ *b.+lar yorigınıtı katıglanurlar* 23; *ol b. on törlüg ädgükä tägir* 16
 bol- ‘olmak’ *b.-mazun* 8; ... *b(ä)lgüsi b.-zun* 33; *tükäl kıl[ta]çtı b.-zun* 40; *udaçı b.-m...* 13
 bolgu ‘olma’ *b.+ça ärsär* 51

burhan < Çin. 佛 *fo* ‘Buddha’ ve Tü. *han* ‘Buddha’ *b. kutılıg köñül* 1

buşı, [buşı] < Çin. 布施 *bushi* ‘sadaka, bağış’ *b. bergäli* 9, 12

buyan << Skt. *puṇya* ‘sevap’ *b. ävirür* 42; *mäniñ b.+larım* 32; *muntag b. ävirtükdä* 16; *süzök köñülün b. ävirärlär* 15

bütür- ‘tamamlamak’ ... *b.* 6

D

d(a)rmanandı < Skt. *Dharmānandin* ‘bir Tohar mütercim’ ... *d.* 53

E

erinçkä- ‘merhamet duymak, acımak’ *e.-däçi ädgü yiltız[lar]* 3

Ä

äd, [äd] ‘mal, mülk’ *ä. tavarlar* 9, 12

ädgü ‘iyi; iyilik’ *ä. yiltız[lar]* 3; *on törlüg ä.+kä tägir* 17

[äj]i/ki ‘en ilki, birincisi’ ... *ä.+däbärü* 58; *ä. ş(i)mnu yağı* 17

är- ‘yardımcı eylem; olmak’ ... *ä.-sär* 31; *bolğuça ä.-sär* 51; ... *iki ä.-müz* 20

ärdöktäg, ärdö[k]täg ‘böylesi’ *ä. kert[ü]* 41; *ä. kertü töz* 30

ävür- ‘çevirmek, tevcih etmek’ *buyan ä.-ärlär* 15; *buyan ä.-tükdä* 16; *buyan ä.-ür* 42

H

han ‘han, hükümdar’ ... *h. tütsüg* 56

I

idok ‘kutsal’ *yänä i. ...* 49

İ

iki ‘iki’ *i. ärmüz* 20

ikinti ‘ikinci’ ... *i. amranmak* 18

imrärigmä ‘bütün, hep’ *i. kamag ‘bütün₂’* 10

inçip ‘böylece’ *i. yänä alku barça* 2; *i. yänä idok ...* 49

iş ‘iş’ *i. küdüglär ...* 25

K

k(a)ltı ‘şöyle ki, öyle ki’ *k. bir tnl(ı)gka nätäg munçulayu* 8; *k. nätäg ärdö[k]täg kertü töz* 30

kamag ‘bütün, hep’ *imrärigmä k. ‘bütün₂’* 11

katıglan- ‘çabalamak, gayret etmek’ *bodis(a)t(a)vlar yorigınta k.-urlar* 24

kälür- ‘getirmek’ *k.-miş nom* 54

k(ä)ntü ‘kendi’ *k. iş küdüglär ...* 24; *küçintä k.+läri* 48

kertü, kert[ü] ‘gerçek, hakikat; hakiki’ *ärdö[k]täg k. töz* 30; *ärdöktäg k. ...* 41

ke[är]- ‘gidermek, ortadan kaldırmak’ *nizvanılıg kirlärin tarkarıp k.-ip* 38

kıl- ‘yapmak, etmek’ *k.-urlar* 22; *tükäl k.-[ta]çı bolzun* 40

kim ‘öyle ki’ *k. bolarıñ ...* 47

kir ‘kir’ *nizvanılıg k.+lärin tarkarıp* 38

kirsiz ‘arı, saf’ *k. arıg [bi]lgä biliglär* 39

kol- ‘istemek, dilemek’ ... *kut k.-up* 57

könjül ‘gönül, bilinç’ *bir uçlug k.+in* 23; *burhan kutılıg k. üzä* 1; *süzök k.+ün* 15

kut ‘kutsallık, selamet’ ... *k. kolup* 57

kutılıg ‘kutsallığa sahip’ *burhan k. könjül* 1

küç ‘güç’ *k.+intä k(ä)ntüläri ...* 48

küdüg ‘iş’ *iş k.+läri ...* 25

M

mäniñ ‘benim’ *m. buyanlarım* 32

miñ ‘bin’ ... *m.* 36

munçulayu ‘bu şekilde, böylece’ *bir tnl(ı)gka nätäg m.* 8

muntag ‘bunun gibi, böyle’ *m. buyan ävirtükdä* 15

N

nätäg ‘nasıl’ *bir tnl(ı)gka n. munçulayu* 8; *k(a)ltı n. ärdö[k]täg* 30

nizvanılığ < Soğd. *nyzβ'ny(y)*, *nyzβ'n'k* (~ Skt. *kleśa*) + Tü. *+lıg* 'ihtiraslı, tutkulu'
n. kirlärin tarkarıp keř[äri]p 38

nom < Soğd. *nwm* 'öğreti' *n.+ı y(a)rlığı* 50; *n.+larıg yokınça bilgükä tözi* 29; ...
kälürmiş n. 54

O

ogl[a]n 'oğlan' *beş aźun tnl(t)g o.+ın* 3

ok 'pekiştirme edati' *ançulayu o. imrärigmä* 10

ol 'o, işaret sıfatı; -dİr, kopula' *asılmış o.* 2; *ädgü yultz[lar] o.* 4; *ötrü ol bodis(a)t(a)v* 16; *sävitmiş o.* 1; ... *[yil]tizlär o.* 5

on 'on' *o. törlüg ädgükä tägir* 16

Ö

ök 'pekiştirme edati' *anı täg ö. ülgüsüz sansız* 11

öñi 'başka' *ö. üdrülüp* 23

ört (?) 'ateş, alev' *nomu y(a)rlığı ö.* 50

ötrü 'sonra' *ö. ol bodis(a)t(a)v* 16; ... *ö. ...* 43

öz 'kendî' *kirsiz arıg [bi]lgä biliglär ö.* 39

S

sansız 'sayısız₂' *ülgüsüz s.* 'sayısız₂' *ülgüsüz s. äd tavarlar* 9, 12

sävit- '(kendini) sevdirmek' *s.-miş ol* 1

süzök 'temiz, saf' *s. köñülün buyan ävirärlär* 15

Ş

ş(i)mnu < Soğd. *şmnw* 'şeytan' *ş. yağı ...* 17

T

tarkar- 'ortadan kaldırmak, uzaklaştırmak' *nizvanılığ kirlärin t.-ıp keř[äri]p* 38

tavar, [tavar] 'mal, mülk' *ülgüsüz sansız äd t.+lar* 9; *ülgüsüz sansız [äd t.+lar]* 12

tavran- 'çabalamak' *t.-ur[la]r ...* 27

täg 'gibi' *ymä anı t. ök* 11

täg- 'değmek, ulaşmak' *on törlüg ädgükä t.-ir* 17; ... *tözkä t.-dük* 34

tnl(ı)g 'canlı' *bir t.+ka nätäg munçulayu* 8; *beş aźun t. ogl[a]nun* 3; *kamag t.+larka ymä anı täg* 11

törlüg 'türlü' *on t. ädgükä tägir* 17

törö 'öğreti, töre, yasa' ... *t.* 35

töz 'esas' *ärdö[k]täg kertü t.* 30; *nomlarıg yokınça bilgükä t.+i* 29; ... *t.+kä tägdük* 34

tükäl 'bütün, büsbütün' *t. kıl[ta]çı bolzun* 40; *alku barça t. bilgä bilig* 4

tütsüg 'tütsü' ... *han t.* 56

U

u- 'muktedir olmak' *äd tavarlar buşı bergäli u.-sarm(ä)n* 10; *[äd tavarlar buşı] bergäli u.-daçı* 13

uç 'uç' ... *[yı]ñakdınkı u.+ug* 55

uçlug 'uçlu, odaklı' *bir u. köñülün* 23

Ü

üdrül- 'ayrılmak' *öñi ü.-üp* 23

üdrülmäklig 'ayrılmalı' ... *ü.* 19

üdüñ 'vakit' *ü. ü.* 26

ülgüsüz 'sayısız' *ü. sansız 'sayısız' ü. sansız äd tavarlar* 9, 12

üzä 'ile, dolayısıyla' *köñül ü. asılmış ol* 1

Y

- y(a)rlıg ‘öğreti’ *nomu* y.+t 50
 yağı ‘düşman’ *ş(i)mnu* y. 18
 yağ ‘biçim, şekil’ y.+*ın ärdöktäg kert[ü]* ... 41
 yañılmak ‘hata, günah’ *yazmak* y.+*tın* 22
 yazmak ‘hata, günah’ y. *yañılmaktın* 22
 yänä ‘yine’ *inçip* y. *alku barça* 2; *inçip* y. *ıdok* ... 49
 [y1]ñak ‘yön, taraf’ y.+*dınkı uçug* 55
 yıldıız, [yıl]tız ‘kök, esas’ *ädgü* y.+*[lär]* ol 4; ... y.+*lär* ol 5
 ymä ‘dahi, da, de’ y. ... 46; y. *anı täg ök* 11
 yok ‘yok, boşluk’ *nomlarıg* y.+*ınça bilgükä tözi* 29
 yorig ‘seyir’ *bodis(a)t(a)vlar* y.+*ınta* 24

Sonuç

Eski Uygurca Budizm’in muhtelif ekollerine ait külliyata ilişkin birçok eserin tercümesini ihtiva eder. Budist külliyat içinde önemli bir yere sahip olan ve hacmen en büyük eserlerden biri sayılan *Buddhāvataṃsaka-sūtra* da bunlardan biridir. *Buddhāvataṃsaka-sūtra*, Budizm’in Çin’de ortaya çıkan Huayan ekolünün temel felsefi görüşlerini ihtiva eder. Hint Budizmi’nde bir dengi mevcut olmayan Huayan ekolü kendine Kore’de ve Japonya’da da yer edinmiştir. Bu ekol Korecede Hwaōm ve Japoncada Kegon adıyla bilinmektedir.

Bu yazı ile birlikte *Buddhāvataṃsaka-sūtra*’nın bir tefsirinden Eski Uygurca yapılmış dört metin parçası incelenmiştir. Burada neşri gerçekleştirilen fragmanlarla 58 Eski Uygurca satır ortaya konmuştur. Bu fragmanlardan toplam 106 madde başı tespit edilmiştir ve bunlardan da 21 kadarı fiildir. Yine bu söz varlığından 9 söz alıntılanmış sözcüktür. Budizm’in yayılma alanlarının belirlenebilmesi, Orta Asya Türk Budizmi’nin sınırlarının çizilebilmesi ve Eski Uygurca Budist külliyatının tespiti noktasında bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KISALTMALAR

AKDYYK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
bk.	bakınız
c.	cilt
Çin.	Çince
DDB	Digital Dictionary of Buddhism
EUyg.	Eski Uygurca
krş.	karşılaştırınız
nu.	numara
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
TDK	Türk Dil Kurumu
VdSUA	Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica

KAYNAKLAR

- ARAMAKI, Noritoshi (2007), “The Huayan Tradition in Its Earliest Period”, *Reflecting Mirrors: Perspectives on Huayan Buddhism*, ed. Imre Hamar, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, s. 169-187. (Asiatische Forschungen. 151)
- BLAIR, Heather (2014), “Buddhism in Japanese History”, *The Wiley-Blackwell Companion to East and Inner Asian Buddhism*, ed. Mario Poceski, Blackwell Publishing, s. 63-83.
- CHOE, Yeonshik (2007), “Huayan Studies in Korea”, *Reflecting Mirrors: Perspectives on Huayan Buddhism*, ed. Imre Hamar, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, s. 68-85.
- CLEARY, Thomas (1993), *The Flower Ornament Scripture: A Translation of the Avatamsaka Sutra*, Shambhala, Boston & London.
- COOK, Francis H. (1977), *Hua-yen Buddhism: The Jewel Net of Indra*, The Pennsylvania State University Press, London.
- COPP, Paul (2012), “Chinese Religion in the Sui and Tang Dynasties”, *The Wiley-Blackwell Companion to Chinese Religions*, ed. Randall L. Nadeau, Blackwell Publishing, s. 75-98.
- EDGERTON, Franklin (1953), *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary*, c. II: Dictionary, Yale University Press, New Haven.
- GREEN, Ronald S. ve Chanju Mun (2018), *Gyōnen’s Transmission of the Buddha Dharma in Three Countries*, Brill, Leiden & Boston. (Numen Book Series. Studies in the History of Religions. 159).
- HAMAR, Imre (2014), “Huayan Explorations of the Realm of Reality”, *The Wiley-Blackwell Companion to East and Inner Asian Buddhism*, ed. Mario Poceski, Blackwell Publishing, s. 145-165.
- HIRAKAWA, Akira (1997), *A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*, Reiyukai, Tōkyō.
- ISHII, Kōsei (2007), “Kegon Philosophy and Nationalism in Modern Japan”, *Reflecting Mirrors: Perspectives on Huayan Buddhism*, ed. Imre Hamar, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, s. 325-335. (Asiatische Forschungen. 151).
- Japanese-English Buddhist Dictionary* (1979), Daitō Shunppansha, Tōkyō.
- MONIER-WILLIAMS, Monier (1899), *A Sanskrit-English Dictionary*, Oxford University Press, Oxford.
- NADALYAYEV, V. M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev ve A. M. Şçerbak (1969), *Drevnetyurkskiy Slovar’*, Izdat Nauka, Leningradskoe Otd., Leningrad. (Akademiya Nauk SSSR. Institut Yazıkoznaniya).
- ODIN, Steve (1982), *Process Metaphysics and Hua-yen Buddhism: A Critical Study of Cumulative Penetration vs. Interpenetration*, State University of New York Press, Albany.
- ÖLMEZ, Mehmet (2017), “Eski Uygurca İkillemeler Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 65/2, s. 243-311.

- ÖZERTURAL, Zekine (2012), *Alttürkische Handschriften Teil 16: Mahāyāna-sūtras und Kommentartexte*, Franz Steiner, Stuttgart. (Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. XIII, 24.)
- POCESKI, Mario (2004), "Huayan School", *Encyclopedia of Buddhism*, ed. Robert E. Buswell, Volume I, Thomson Gale, New York, s. 341-347.
- RHYS DAVIDS, T. W. ve William Stede (1921-1925), *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*, Pali Text Society, Oxford.
- RÖHRBORN, Klaus (1977-1998), *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*, 1-6: Steiner, Wiesbaden.
- RÖHRBORN, Klaus (1996), *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain hrsg., übersetzt und kommentiert*, Harrassowitz, Wiesbaden. (Xuanzangs Leben und Werk. 5. VdSUA. 34.)
- RÖHRBORN, Klaus (2010), *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung. I. Verben*, Vol. 1: ab- - äzüglä-, Steiner, Stuttgart.
- SHŌGAITO, Masahiro (2014), *The Uighur Abhidharmakośabhāṣya preserved at the Museum of Ethnography in Stockholm*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden. (Turcologica. 99)
- TOKYÜREK, Hacer (2019), *Eski Uyur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri.*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara. (AKDITYK. TDK Yay. 1294)
- VERMEERSCH, Sem (2014), "Buddhism in Korean History", *The Wiley-Blackwell Companion to East and Inner Asian Buddhism*, ed. Mario Poceski, Blackwell Publishing, s. 63-83.

Elektronik Kaynaklar

- DDB = Digital Dictionary of Buddhism, www.buddhism-dict.net (Erişim tarihi: 22.03.2020).
- Mainz 821-1 (a fragmanı) (T I D): [ön:] http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0821_seite1.jpg (Erişim tarihi 25.03.2020) ve [arka:] http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0821_seite2.jpg (Erişim tarihi: 25.03.2020)
- U 1308 ([T I] 3): [ön:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1308seite2.jpg> (Erişim tarihi 25.03.2020) ve [arka:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1308seite1.jpg> (Erişim tarihi: 25.03.2020)
- U 1372 ([T I] 4): [ön:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1372seite1.jpg> (Erişim tarihi 25.03.2020) ve [arka:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1372seite2.jpg> (Erişim tarihi: 25.03.2020)
- U 1381 ([T I L] 11): [ön:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1381seite2.jpg> (Erişim tarihi: 25.03.2020) ve [arka:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1381seite1.jpg> (Erişim tarihi 25.03.2020)